

UPLATNĚNÍ CVIČENÍ S NEMLUVNĚTEM V NAVÁZÁNÍ KONTAKTU S HLUCHOSLEPÝM DÍTĚTEM V RANÉM OBDOBÍ JEHO VÝVOJE

Problematika hluchoslepých osob je málo známa a v polské literatuře ještě nepříliš zpracovaná. Znamé práce se většinou věnují výchově a rehabilitaci hluchoslepých osob starších, než je věk nemluvněte (A. Měščerjakov, 1978; VaH. Cardinaux, A. Lowe, 1993). Osobně se však domnívám, že s těmito činnostmi je možné začít mnohem dříve, že je možné využít vývojový potenciál nemluvněte pro účinné zahájení jeho rehabilitace. Bylo registrováno (srov. J. Wiśniewska, 1990, s. 3), že současné poškození zraku a sluchu dítěte způsobuje vážné zbrzdění jeho psychofyzického rozvoje; přesto pokyny pro rodiče ohledně práce s velmi malým dítětem jsou obecné a málo podrobné. Včas zahájená, usměrněná práce s dítětem může zabránit vzniku některých důsledků handicapu a současně umožňuje aktivizovat rodiče k činnosti a zmenšit tak jejich stres. V souladu s teorií Doman-Delacato, která byla základem velice reklamované, i když snad nepříliš šťastné terapeutické metody dětí mentálně postižených (srov. E. Zigler, R. Hodapp, 1986, s. 186), by měl být brán v úvahu fakt, že časný fyzický trénink hluchoslepého nemluvněte může napomoci rozvoji funkcí jeho centrálního nervového systému, a tím i vytvořit lepší podmínky pro jeho další vývoj v předškolním i školním období. Jak už tomu bývá vždy v nejmladším období života dítěte, musí to být cvičení velmi krátké, mnohokrát opakované v průběhu dne a současně racionální a opatrné, aby se vyloučilo poškození citlivého dětského tělíčka. Cílená pohybová a současně dotyková stimulace nemluvněte má také druhou pozitivní stránku. Tím, že ji vykonávají rodiče, umožňuje vytvořit stálý, emocionální kontakt s dítětem, včas rozpoznat jeho záliby v různých obdobích jeho vývoje a také včas diagnostikovat možnosti využívání zbytků zraku a sluchu. Pozorování dítěte během cvičení umožňuje zjistit jeho reakce na světlo a na hlas osoby, která si s ním hraje; mluvení zblízka a v nachýlení se nad dítětem napomůže rozlišovat základní slova - přes velkou ztrátu sluchu tak vzniká včasný, přirozený kontakt pomocí řeči.

KNIHA "CVIČENÍ S NEMLUVNĚTEM" AUTORŮ EDWARDA FRANUSE A BARBARY FRANUS-URBANCZYKOVÉ

Cvičení popsaná v knize "Cvičení s nemluvnětem" jsou určena pro děti bez odchylek ve fyzickém vývoji, které vyrůstají v dětských domovech, tzn. v podmínkách menší stimulace pohybového vývoje a řídkšího dotykového kontaktu dítěte s dospělou osobou. Bylo zde upozorněno na klíčovou otázku dalšího samostatného vývoje fyzické způsobilosti dítěte. Cvičení vycházejí z popisu jednotlivých vývojových fází nemluvněte a postupně získávané pohybové zručnosti, která se rozvíjela v příznivých podmínkách. Nacházejí se tu pasivní cvičení pro nemluvnata od stáří 1 měsíce, cvičení přípravná a rozvíjející fyzické schopnosti, které dítě nabývá v dalších měsících života. Jsou to cvičení přirozená, jednoduchá a pro nemluvně atraktivní a i když vycházejí ze zpracování J. Levyho (1972), jsou přizpůsobena polským podmínkám. Instrukce je jednoduchá, vysvětluje postup a podmínky provádění cvičení. Cvičení jsou rozdělena do čtyř skupin:

- prováděná v prvních třech měsících života (pěstující rovnoměrné svalové napětí, uvolňující a dechová, 1.-3. měsíc),
- příprava na sed (4.-6. měsíc),
- zvládnutí sedu a příprava na stoj (7.-12. měsíc),
- příprava na chůzi a cviky usnadňující zvládnutí této schopnosti (9.-16. měsíc).

Používané pomůcky jsou jednoduché (váleček, míč, židlička, obruč, hůlky) a dostupné pro každou rodinu, je možné je i vlastnoručně vyrobit. Všechny prvky cvičení jsou ilustrovány fotografiemi a podrobně popsány. Proto i osoby teoreticky nepřipravené je mohou vykonat správně, beze strachu. Kniha byla vydána ve velkém nákladu a je dostupná, proto nebude těžké ji doporučit rodičům či pedagogům, kteří se setkají s hluchoslepým dítětem. Používání těchto cvičení ve formě, v jaké jsou představena, může napomoci udržet správné tempo a rytmus pohybového vývoje dítěte s vážnými vadami zraku a sluchu (používám tu definici postižení, kterou použil T. Majewski v roce 1979, s. 19-20). Domnívám se však, že zavedení určitých specifických prvků, vzhledem k předvídaným obtížím ve zrakovém a sluchovém kontaktu s dítětem, může přispět k využití těchto cvičení pro vyvolání emocionálního kontaktu rodičů s dítětem, pro výuku prvních dotykových znamení, doplňujících a zastupujících slovní kontakt, k zvýšení citlivosti dítěte na dotykové informace, doplňující nejisté zrakové vjemy. Již několik let tato cvičení doporučujeme rodičům dětí nevidomých a slabozrakých, které jsou v pohybovém vývoji opožděné.

NAVRHOVANÁ DODATEČNÁ DOPLNĚNÍ NĚKTERÝCH CVIČENÍ

Rodiče hluchoslepeho dítěte potřebují jasné a jednoznačné pokyny ke cvičením, která s ním provádějí. Ty, které dostanou od pedagoga, jestli se k němu rodiče vůbec dostanou, jsou často obecné: dítě chovejte, dávejte mu do ruky předměty, rozvíjejte jeho motorické schopnosti atd. Někdy jsou doplněny informací, co by dítě mělo umět v tom kterém měsíci života. Jsou to však pokyny nepřesné, jež mohou vést k přehánění, například k nepřetřžitému chování dítěte. Z literatury je znám případ dítěte (A. Měščerjakov, 1978, s. 109), které pak neumělo regulovat teplotu těla.

Také doporučená aktivita může být špatně pochopena, například otcovo bezmyšlenkovité vyhazování dítěte do vzduchu, které má vyvolat smích. Užitečnější je zapojit otce do cvičení s válečkem, míčem nebo zvedání dítěte určitým způsobem (cvičení trupu s. 86, "Cvičení s nemluvnětem"), což jsou cvičení vyžadující již určitou sílu a dítě roste rychle - v šestém měsíci váží více než šest kilogramů. Otec se tak současně účastní rehabilitačního programu a jestliže cvičení provádí systematicky, může se velmi zasloužit o zlepšení atmosféry v rodině; přestanou úvahy o příčinách vývojových poruch a pozornost se soustředí na samotný průběh rehabilitace.

Navrhuji doplnit cvičení třemi druhy znaků, nasměrovaných k dítěti:

- signál přítomnosti a vzápětí signál rozlišení otce a matky (nebo jiné cvičící osoby); může to být libovolný, se všemi dohodnutý znak (například dotyk celou dlaní tváře = signál jiné osoby, dotyk ucha = signál matky, dva prsty na tváři = signál otce); signál zahájení cvičení (například dvojí rychlý pohyb prstem po čele dítěte), který obrátí pozornost dítěte na připravovanou činnost; později se tyto znaky budou zavádět do různých životních činností, například signál zahájení jídla = pohyb prstem pod dolním rtem dítěte,
- signál informující o druhu cvičení, například první pohyb cvičení opakovaný dvakrát a 4-5vteřinová přestávka před zahájením cvičení; v pozdějších cvičeních dvojitý dotyk náradí (válečku, míče, židličky) rukou dítěte bude signalizovat zahájení cvičení, nebo informovat o tom, která část těla bude cvičit (dvojitě posunutí po noze plus krátká pauza budou informovat o tom, že teď to bude tato noha). Několikavteřinová přestávka je nezbytná, aby byl znak oddělen od ostatních činností, které s dítětem provádíme. Důležité je, aby znak obsahoval rytmický prvek (například dvojitě opakování). Umožní to postupně seznamovat dítě s poskytováním informací znakovým jazykem, jehož vlastností je určitý rytmus opakovaných znaků. S ukazováním znaku "bába", "máma" nebo "táta" by se mělo začít už v období nemluvněcím (spolu s hlasitou výslovností);
- signál ukončení cvičení (a také jednotlivých fází cvičení), například dvojí krátké pohlazení po hlavě a pochování v náruči.

Tyto signály musejí být co nejpřirozenější a spojené s prováděnou činností. Je dobré, obsahují-li prvek konvenčního znamení, které bude užíváno v budoucnosti, musí se ale výrazně odlišovat od řady pohybů, které jsou v přítomnosti dítěte běžně prováděny, například několikasvetořivá pauza.

Znamení, vyjadřující spokojenost s dítětem, jako je pohlazení po hlavě, přitulení, líbání, by také měla mít určitou, smlouvanou podobu. Mohou potom sloužit k posilování žádoucího chování dítěte.

Všechno musí být podporováno současným hlasitým mluvením k dítěti, opakováním určitých slov, vytvořením dobrých sluchových a vizuálních podmínek pro dítě, které pozoruje ústa mluvící osoby. Využití všech informačních kanálů zvětšuje šanci na jejich správnou percepci a na rozvoj i nepatrných zbytků zraku a sluchu.

V jednotlivých skupinách cvičení navrhuji používat tato znamení:

- v první skupině jen znamení zahajující cvičení a při jeho ukončení mazlení (do věku třetího měsíce);
- v druhé skupině (do šestého měsíce) signál osoby provádějící cvičení (příslušný dotyk vnitřní strany ruky), signál "posadit se" (pohlazení hýždě), který bude také signálem pro sezení na nočníku, informace o pomůcce, která bude při cvičení použita (dítě se jí dvakrát krátce dotkne rukou);
- ve třetí skupině signály pro jednotlivé části těla, signál "vzít si hračku" (vedeme ruku dítěte k zvonici, lesknoucí se, vonící nebo mihotající hračce), rozlišování osoby provádějící cvičení, signál pro změnu činnosti;
- ve čtvrtém období (po skončení jednoho roku) je už třeba zavádět podrobnější rozlišování signálů (zde už je možné využívat pokyny uvedené ve výše uvedených knižních titulech).

Nepředpokládám, že tyto signály zvládne každé dítě do jednoho roku života, přesto je třeba to mnohokrát zkoušet, stále a systematicky je uplatňovat v určitém místě. Tyto signály musí doplňovat hlasitá řeč, někdy to může být hlasité prozpěvování slovního popisu toho, co konáme, slova vybíráme a opakujeme při stále stejných činnostech.

Tato cvičení musejí být doprovázena celou řadou dotyků, které posilují a udržují kontakt s dítětem a jeho pohybovou a psychickou aktivitu. Může to být držení za ruku, opakované pohlazení po zádech, krátké pochování na ruku. Cvičení musejí provádět rodiče dítěte a myslím si, že jako pomocníci se ho mohou zúčastnit i ostatní děti. Trénink je proto možné chápat jako základnu pro rodinnou terapii, výměnu zkušeností, společný výběr cvičení a vytváření programu na určitou dobu. Takovýmto způsobem by mohl být překonán největší problém hluchoslepoty, kterým je navázat a udržet kontakt s postiženým a zapojit do tohoto kontaktu celé okolí. Každodenní, společné cvičení může zabránit izolaci dítěte a omezit vážnou deprivaci jeho psychofyzického vývoje.

DÍTĚTEM

Pohybová terapie spolu s prvky kontaktu proto slouží správnému motorickému vývoji dítěte, udržení emocionálního kontaktu, rozumění potřebám dítěte, pozorování chování v různých situacích. Jasně stanovené cíle a přesně určené způsoby jednání umožňují rodičům soustředit se na stálé zdokonalování veškerých činností týkajících se vlastního dítěte, vytvořit důkladný denní program, který obsahuje i pravidelná cvičení, zdokonalující pohybovou a poznávací aktivitu dítěte v přirozených podmínkách každodenního života.

**VÝZNAM TAKTO CHÁPANÉHO
TERAPEUTICKÉHO SYSTÉMU**

Výše uvedená koncepce využití cvičení nemluvnat pro terapii hluchoslepeho dítěte má splnit následující cíle:

- udržet pokud možno normální fyzický vývoj dítěte, aby se další, už speciální rehabilitace mohla opřít o dobrou fyzickou výkonnost dítěte;
- vytvořit a udržovat s dítětem stálý dorozumivací systém, opírající se o nejjednodušší formy dotykových vjemů, spojených podle možnosti se zrakovými a sluchovými vjemy a nepřipustit dlouhodobou izolaci dítěte; naučit rodiče neustále dítě pozorovat a hledat možnosti kontaktu s ním, udržovat jeho aktivitu, což je nezbytné pro jeho další vývoj;
- přivyknout dítě na stálý denní rozvrh a rodiče na to, aby do ošetrovacích činností zaváděli i rehabilitační prvky, což usnadní další terapii dítěte.

Zapojí-li se rodiče včas do rehabilitace, může být dosaženo velmi dobrých výsledků. Popisy zapojení rodičů a celé rodiny, někdy i osob z dalšího okolí, při použití metody Doman-Delacato (E. Zigler a kol., 1986) dávají naději, že aktivita rodičů dítěte s vážným postižením zraku a sluchu nebude menší, pod podmínkou, že dostanou důkladné, odborné rady a budou ve stálém kontaktu (například telefonickém) s odborníkem, který může vysvětlit nastalé pochybnosti.

Všeoobecně dostupnou učebnici "Cvičení s nemluvnětem" je možné používat i v odlehklých místech a není nutné shánět speciální literaturu. Může napomoci urychlenému zahájení výchovných činností; není třeba posílat rodiče od jednoho odborníka ke druhému a ztrácet tak cenný čas. Jestliže by byla ke knize připojena krátká informace a telefonický kontakt, usnadnilo by to rychle vyřešit problém na místě.

V pozdějším období života dítěte je možné v této terapii pokračovat podle metody Veroniky Sherbornové (M. Bogdanowicz a kol., 1994), která je také už v Polsku dost známá díky nedávno vydané knize, a používat obojí zkušenosti současně.

Ewa Skrzetuska

LITERATURA

- Apraušev, A. V. (1983). *Tyflosurdopedagogika*. Moskva, Prosvetšenijskije.
- Bogdanowicz, M., Kisiel, B., Przasnyska, M. (1994). *Metoda Weroniki Sherburn w terapii i wspomaganiu rozwoju dziecka*. Varšava.
- Cardinaux, V. a H., Lowe, A. (1993). *Przygarnij mnie. Wychowanie dzieci głuchoniewidomych*. Varšava, PWN.
- Franus, B., Franus-Urbańczyková, B. (1988). *Treningi niemowlęcia*. Varšava.
- Książek, M. (1994). Dzieci głuchoniewidome w St. Michielsgestel. *Nasze dzieci*, 9-10.
- Majewski, T. (1979). *Zagadnienia rehabilitacyjne głuchoniewidomych*. Varšava, PZWL.
- Měščerjakov, A. (1978). *Dzieci głuchoniewidome*. Varšava, PWN.
- Oleksiak, E. (1993). Instytut Perkinsa. *Nasze dzieci*, 9-10.
- Wiśniewska, J. (1990). Organizacja i metody pracy z dzieckiem głuchoniewidomym w Wielkiej Brytanii, (rozmożony materiał).
- Zigler, B., Hodapp, R. M. (1986). *Understanding mental retardation*. Cambridge UP.